

Aspecte politice ale pontificatului lui Pius al IX-lea

Alexandru-Cristian Voicu*

Rezumat: *Acest articol va apela la un cadru cronologic, o desfășurare istorică a evenimentelor pe plan politic ce au avut loc în timpul pontificatului lui Pius al IX-lea, dar și impactul lor asupra societății italiene și a celei europene și modificările teritoriale din acest răstimp. Primul subcapitol va reda primii ani de pontificat ai lui Pius. Al doilea subcapitol va trata perioada începută la Gaeta, în exil, și până la unificarea Italiei, în 1861, an în care Statele Papale își pierd aproape întreg teritoriul, cu excepția Latiumului și a Cetății Eterne. Subcapitolul cu numărul trei va trata problemele pontificatului lui Pius al IX-lea în deceniul șapte al secolului, ani în care Italia unificată face presiuni continue pentru a ocupa Roma și a o declara capitala Regatului italian. Ultima parte a primului capitol reprezintă o scurtă analiză a ultimei confruntări purtate de Pius al IX-lea: duelul cu cancelarul german Bismarck, promotorul unei politici anticlericale foarte dure pe care va fi silit s-o abandoneze după moartea lui Pius.*

Cuvinte-cheie: Pius IX, Biserica Catolică, Unificarea Italiei

Complexa istorie a Bisericii Catolice ar fi fost, cu siguranță, diferită fără pontificatul papei Pius al IX-lea. Dintre toți pontifii romani ai timpurilor moderne, Pius este cel mai controversat – o poziție pe care o împarte, fără îndoială, cu Paul al VI-lea, pentru idei diferite și motive diferite. Un papă care, la începutul mandatului său, a fost considerat persoana ce putea aduce noi reforme în cadrul Bisericii, dar care a sfârșit prin a condamna tot ceea ce era nou sau căpăta o mai mare influență în secolul al XIX-lea: liberalismul, socialismul, francmasoneria, chiar și căile ferate.

Un papă admirat pe de o parte pentru atitudinea sa intransigentă față de noile doctrine politice ce puneau în pericol Biserica Catolică, blamat pe cealaltă parte pentru refuzul de a accepta evoluția științifică a lumii moderne. Cu cel mai lung pontificat din istorie¹, Pius al IX-lea a fost pontiful roman ce a trebuit să facă față

* Masterand, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

¹ Această titulatură stârnește încă destule controverse. Unii istorici consideră că cel mai lung pontificat îi aparține Sfântului Petru, considerat, prin tradiție, primul papă (30/33-64/67 d.Hr.), dar,

unui număr impresionant de evenimente care au schimbat fundamental fața vechiului continent. Pontificatul său a fost scena luptei dintre Biserica Catolică și lumea modernă născută odată cu Revoluția Franceză, o luptă care va atinge apogeul în chiar primii ani ai mandatului său, forțându-l pe noul pontif să facă o alegere dificilă între principiile și instituțiile pe care le respecta și ideile timpului față de care se simțea, fără îndoială, atras.

Acest articol va apela la un cadru cronologic, o desfășurare istorică a evenimentelor pe plan politic ce au avut loc în timpul pontificatului lui Pius al IX-lea, dar și impactul lor asupra societății italiene și a celei europene și modificările teritoriale din acest răstimp. Primul subcapitol va reda primii ani de pontificat ai lui Pius. Transformarea suveranului pontif din reformatorul și liberalul mult așteptat într-un prinț temporal inflexibil față de noutățile societății moderne, lucruri pe care le va condamna mai apoi într-o manieră extrem de dură, s-a datorat confruntării cu Revoluția din 1848. În spațiul italian mocnea de multe decenii idealul unificării Italiei fărâmițate, și mulți sperau ca pontiful roman să fie liderul acestei mișcări. Totuși, Pius al IX-lea va dezavua public această mișcare, nedorind să ia parte la ea, ceea ce va provoca o fisură fundamentală între papă și mișcarea revoluționară ce îl va prezenta în viitor ca inamicul Italiei, în contrast cu imaginea celor patru părinți ai Risorgimento-ului. Revoluția romană din 1848-1849 și exilul său la Gaeta au reprezentat momentul decisiv în care Pius a devenit ostil liberalismului, un lucru fără întoarcere și care avea să-i marcheze întregul pontificat. Al doilea subcapitol va trata perioada începută la Gaeta, în exil, și până la unificarea Italiei, în 1861, an în care Statele Papale își pierd aproape întreg teritoriul, cu excepția Latiumului și a Cetății Eterne. Viziunea politică a lui Pius a devenit din ce în ce mai lucidă după aceste două momente cruciale: 1848 și 1861, el crezând în antagonismul dintre două orașe destinate să se lupte unul împotriva celuilalt până la sfârșit: *Civitas Dei*, reprezentat de Biserica Catolică și *Civitas Diaboli*, pe care Pius îl asocia cu revoluțiile europene și în special cea italiană. Subcapitolul cu numărul trei va trata problemele pontificatului lui Pius al IX-lea în deceniul șapte al secolului, ani în care Italia unificată face presiuni continue pentru a ocupa Roma și a o declara capitala Regatului italian. Fiind deposedat de condiția sa de principe temporal, suveranul pontif preferă să se declare *Prizonier în Vatican*, o titulatură adoptată de toți urmașii săi până când Pius al XI-lea semnează, în 1929, un concordat cu Italia în care sunt specificate drepturile Sfântului Scaun.

cum nu există dovezi clare în acest sens, marea majoritate a istoricilor îl creditează pe Pius IX cu cel mai lung pontificat.

1. Mitul pontifului liberal

Alegerea cardinalului Giovanni Mastai-Ferretti a creat o oarecare euforie în rândul adeptilor liberalismului și a republicanilor. Se părea că Vaticanul și, implicit, Biserica Catolică, se vor îndrepta spre o reconciliere cu spiritul revoluționar dușman și vor conlucra pentru modernizarea Peninsulei Italice în ansamblul ei și, de ce nu, se lua în calcul o eventuală unificare a acestei peninsule fărămîitate de secole întregi sub auspiciile pontifului roman.

După încoronarea din 21 iunie 1846, printre primele măsuri în calitatea sa de nou pontif a fost să ofere persoanelor sărace din Roma cadouri, zestre (pentru fetele sărace) și a achitat contracte de amanet. După aceste prime măsuri menite să sărbătorească alegerea sa ca papă, Pius al IX-lea a trecut rapid la două probleme stringente ale Statelor Papale: amnistia prizonierilor politici și construcția de căi ferate. În cazul ultimei probleme, Statele Papale erau printre puținele state din Europa care nu dețineau căi ferate, consecință a conservatorismului lui Grigore al XVI-lea, dar și a Secretarului de Stat – Lambruschini. Acesta din urmă era refractar modernizării infrastructurii statului, temându-se că în felul acesta oamenii (și aici trebuie să înțelegem revoluționarii) se vor putea mișca mult mai rapid prin Statele Papale, că industria locală va trebui să intre în competiție cu țările deja industrializate, dar a pus și problema costurilor unui astfel de proiect².

Pe lângă această dorință de modernizare, văzută de liberali ca începutul unei noi ere care urma să reconcilieze religia și politica, Pius al IX-lea dorea să acorde o amnistie prizonierilor politici încarcerați în timpul predecesorului său. Pentru aceasta, pontiful roman a creat pe 30 iunie o comisie consultativă formată din 6 cardinali care trebuia să analizeze problemele urgente și nevoia de reforme. Pe lângă discuția legată de căile ferate și reforma Secretariatului de Stat, amnistia s-a lovit de refuzul aceluiași Lambruschini care nu vedea cu ochi buni eliberarea republicanilor anti-austrieci. Pius al IX-lea a cerut ca această amnistie să fie acordată doar celor care au fost condamnați pentru ofense politice (inclusiv exilații, care trebuiau să anunțe un nunțiu papal de dorința de a semna o astfel de declarație³), nu și clericilor, funcționarilor publici sau deținuților de drept comun⁴, și să existe o singură condiție pentru intrarea ei în vigoare: semnarea unei declarații prin care fiecare amnistiat să-și declare loialitatea față de puterea temporală, să-l accepte pe pontiful roman ca suveran legitim și să promită că nu vor mai participa

² Yves Chiron, *Pope Pius IX: The Man and the Myth*, Angelus Press, Kansas City, 2005 p. 84.

³ John Gilmary Shea, *The Life of Pope Pius IX*, Thomas Kelly, New York, 1878, p. 70.

⁴ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 85.

la acțiuni contra autorităților⁵. Decretul de amnistie a fost publicat pe 17 iulie, iar numărul de prizonieri eliberați diferă de la o sursă la alta: 400 de prizonieri și 269 de exilați ce s-au întors în Italia după Martina⁶ sau peste 1 500 de deținuți după alți istorici. Indiferent de numărul celor eliberați, Pius al IX-lea nu a văzut acest gest caracterizat de prudență ca pe unul politic, dar liberalii și republicanii l-au văzut într-o cu totul altă lumină, considerând că odată cu această amnistie va începe o epocă de înțelegere și de vaste reforme⁷. Totuși, același Giacomo Martina apreciază că acest gest a fost unul politic, cu profunde consecințe, chiar dacă pontiful nu era conștient de asta, mergând spre teoria că această amnistie a fost punctul de plecare, scânteia de care aveau nevoie revoluționarii pentru a porni mișcările europene din primăvara anului 1848⁸.

2. Liniștea dinaintea furtunii (1846-1848)

Odată făcute câteva reforme inițiale, noul pontif roman a trebuit să numească o persoană în cea mai importantă poziție din structura guvernamentală: Secretarul de Stat – ministru de externe. Alegerea unei anumite persoane în această poziție era un indicator al modului de a gândi și de a acționa pe care pontiful dorea să-l urmeze. Abia pe 8 august, Pius al IX-lea a anunțat că l-a nominalizat în acest post pe Cardinalul Gizzi, un prelat cunoscut pentru vederile sale liberale, deși se va dovedi în scurt timp că nu era chiar atât de liberal. Pe 24 august, acesta își va demonstra limitele liberalismului, trimițând o circulară autorităților provinciale prin care cerea oprirea oricăror demonstrații pro-amnistie. Același ton va fi folosit într-o nouă circulară trimisă pe 8 octombrie.

Tot în primul an de pontificat, Pius al IX-lea a luat decizia de a micșora prețul la pâine și sare, a demarat proiecte pentru a putea scădea rata șomajului și a instituit școlile duminicale pentru ucenici. De asemenea, a fost înființată o *Comisie Consultativă pentru Căile Ferate*, compusă atât din prelați cât și din laici, cu scopul de a studia impactul introducerii acestui nou mijloc de transport în Statele Papale. Totuși, prima linie de cale ferată se va deschide abia în 1856, din cauza tulburărilor cauzate de *Primăvara Popoarelor*⁹.

⁵ John Gilmary Shea, *op. cit.*, p. 70.

⁶ Giacomo Martina, *Pio IX: 1846-1850*, vol. I, Universita Gregoriana Editrice, Roma, 1974, p. 100.

⁷ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 87.

⁸ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 101.

⁹ Thomas Trollope, *The Story of the Life of Pope Pius the Ninth*, vol. I, Richard Bentley and Son, Londra, 1877, p. 164-165.

Aceste măsuri de mică importanță față de marile reforme așteptate în justiție, finanțe, poliție sau armată au făcut opinia publică să creadă că Pius al IX-lea nu ar avea o idee foarte clară despre ce reforme trebuie adoptată pentru accelerarea modernizării statului¹⁰. O astfel de afirmație pare pătinoasă, având în vedere experiența sa de episcop cunoașterea abuzurilor administrației pontificale. Pe lângă acest lucru trebuie să ne gândim și la o alternativă ce părea a fi preferată de Pius al IX-lea în primele săptămâni de pontificat: aceea de a face pași mici, de a nu lua nici o decizie rapid și de a cere sfatul unor persoane competente.

În anul premergător revoluțiilor europene – 1847 – Pius al IX-lea a decis să acorde o oarecare libertate presei. Cenzura de toate tipurile – religioasă, politică și morală – a fost relaxată, pontiful roman considerând că o astfel de decizie va liniști societatea și va face ca înfloritoarea contrabandă cu cărți și presă să fie suprimată în totalitate¹¹. Evenimentele vor dovedi exact opusul, dezamăgindu-l pe naivul papă. La 15 martie 1847 a fost emis edictul, creat de Monseniorul Corboli Bussi – secretarul personal al lui Pius al IX-lea, care dădea o mai mare libertate publicațiilor de știință, literatură, istorie, artă și administrație publică. Publicațiile cu temă religioasă sau care tratau chestiuni legate de guvern erau în continuare supuse cenzurii pentru a evita noi tulburări sociale¹². Această măsură nu a potolit deloc contrabanda cu cărți și presă, ci din contră: ea a crescut în permanență, Martina afirmând că *Guvernul era nehotărât, cenzura incapabilă de a pune capăt acestei contrabande, iar presa era în mare parte în mâna radicalilor*¹³. Agitațiile au început să fie tot mai numeroase susținute fiind de *cercurile* revoluționare, organizate în maniera *cluburilor* existente în timpul Revoluției Franceze¹⁴. Cele mai importante 3 cercuri – Popular, Muncitoresc și Roman – acționau pentru instaurarea unei republici și pentru sfârșitul puterii temporale a Papei. În aceste momente, Pius al IX-lea se afla la o răscruce: deși dorea implementarea de noi reforme, nu era deloc dispus să renunțe la puterea sa temporală și să pună în discuție principiile creștine ale politicii sale. Multe persoane din anturajul său, inclusiv Cardinalul Gizzi considerau că toate concesiile făcute până în acel moment erau deja excesive și cereau măsuri mai energice împotriva demonstranților¹⁵.

¹⁰ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 119.

¹¹ *Ibidem*, p. 124.

¹² Yves Chiron, *op. cit.*, p. 98.

¹³ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 127.

¹⁴ *Ibidem*, p. 135-136.

¹⁵ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 99.

Problemele nu se vor opri aici. Revoluționarii vor cere încontinuu reforme noi. La 12 iunie, Pius al IX-lea creează un Consiliu de Miniștri în care rolul fiecăruia este mai bine definit, deși Secretariatul de Stat rămâne cel mai puternic, înglobând două ministere: cel de Interne și cel al Afacerilor Externe. De asemenea, acest Consiliu era format exclusiv din prelați, ceea ce a provocat noi demonstrații din partea populației care dorea și laici în acest Consiliu. Cardinalul Gizzi a încercat să liniștească masele de oameni publicând o circulară în care erau trecute toate reformele efectuate și cele care vor fi implementate în viitor. La acest moment, putem fi siguri de faptul ca Secretarul de Stat era pregătit în orice moment să ceară ajutorul militar al austriecilor, din cauza situației care devenea din ce în ce mai tensionată¹⁶.

Pe 17 iunie 1847, în ziua aniversării unui an de la alegerea sa, un marș al populației romane s-a desfășurat dinspre Forumul Roman spre Palatul Quirinal. Liberalii cereau crearea unei Gărzi Civice, care să cuprindă toți bărbații apti de a efectua serviciul militar cu vârsta cuprinsă între 21 și 60 de ani. Liberalii căutau să folosească această Gardă ca pe propriul braț armat, pe modelul Gărzii Naționale franceze din timpul Revoluției de la 1789. Această Gardă urma să fie împărțită în 14 batalioane, câte unul pentru fiecare cartier al Romei, și a fost înființată prin edictul din 5 iulie, pe când statutul acesteia a fost adoptat abia pe 30 iulie¹⁷. Comandantul său era un laic – Prințul Rospigliosi¹⁸. În urma acestui edict, Pius al IX-lea pierde sprijinul Cardinalului Gizzi care își dă demisia, motivând că nu vrea să fie responsabil pentru înarmarea acestei Gărzi și pentru o posibilă alungare a pontifului¹⁹.

În vara anului 1847, Pius al IX-lea, încurajat și de secretarul său – Corboli Bussi, dar și ținând cont de presiunea populară, părea de neoprit în decizia sa de a reforma complet Statele Papale. Această situație părea de neimaginat pentru Imperiul Austriac, care nu dorea la granițele sale un stat care să devină atât de liberal, astfel încât a luat decizia de a se prevala de un articol al Tratatului de la Viena care îi permitea ocuparea preemptivă a orașului Ferrara, sarcină dusă la sfârșit în data de 17 iunie, când 860 de soldați austrieci au traversat râul Po și au ocupat orașul²⁰. În același timp circulau zvonuri în Cetatea Eternă despre un complot pus la cale de simpatizanți ai fostului pontif, Grigore al XVI-lea, ce doreau o revenire la intransigența acestuia și care nu vedeau cu ochi deloc buni

¹⁶ *Ibidem*, p. 100.

¹⁷ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 20.

¹⁸ Thomas Trollope, *op. cit.*, p. 253.

¹⁹ Roberto de Mattei, *Pope Pius IX*, Gracewing, Leominster, 2004, p. 21.

²⁰ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 143-145.

reforme deja aplicate și cele anunțate. Având în vedere concomitența celor două evenimente, s-a considerat că Austria se afla în spatele acestui complot, fiind principalul instigator, căutând să intervină militar pentru a pune capăt oricărui posibilități de a declanșa o revoluție²¹. Această ocupare a orașului Ferrara a fost considerată de liberali drept o *invazie*, astfel că toată presa afiliată acestui curent politic a început să publice articole din ce în ce mai ostile Austriei, încurajând demonstrațiile și cerând mobilizarea Gărzii Civice care să răzbune această insultă²². Totuși, pontiful roman a reușit să calmeze spiritele și să prevină o agravare a situației, fiind susținut inclusiv de o parte din fruntașii liberali precum Massimo D'Azeglio²³, care a făcut apel la populație pentru a se uni în jurul figurii carismatice a papei.

O lună mai târziu, pe 16 august, Pius a convocat cardinalii pentru a vedea ce atitudine ar trebui să adopte față de Austria. Ideea de a chema nunțiul papal de la Viena era de neacceptat pentru că, în aceste condiții, relațiile diplomatice ar fi fost întrerupte și ar fi dat satisfacție susținătorilor Austriei. În atare condiții s-a preferat un joc diplomatic pe două fronturi: pe de o parte o inițiativă diplomatică la Viena care să-l convingă pe împăratul Ferdinand să cedeze și să retragă trupele din Ferrara, și pe de altă parte, discuții cu statele italiene pentru crearea unei uniuni vamale asemănătoare *Zollverein*-ului german. Pius dorea doar o uniune pe baze vamale, pentru ca toate statele să profite economic, și nicidecum o uniune politică pe care o respingea brutal, dorind să-și păstreze suveranitatea asupra Statelor Papale. Discuțiile diplomatice cu Austria vor da rezultate după multe sincopă. Inițial, Pius îi scrie împăratului Ferdinand, pe 12 septembrie să-și retragă trupele din oraș, nealiniindu-se astfel cu viziunea extremistă a mișcării naționale romane care îi cereau să înceapă un război cu Austria și să fie liderul mișcării de unificare a Italiei. Austrieii au refuzat o astfel de posibilitate, argumentând tulburările populare și conspirațiile anti-austriece existente în întreaga peninsulă italiană, dar vor ceda în urma discuțiilor de la Roma și Milano, iar la 16 decembrie, trupele austriece se vor retrage din oraș. Răbdarea de care a dat dovadă Pius al IX-lea i-a întărit aura de papă cu viziuni liberale, fiind văzut nu doar ca un reformator, ci ca un lider în lupta contra Austriei.²⁴

Reformele anului 1847 nu se vor termina aici. La 2 octombrie, Pius înființează *motu proprio* un Consiliu Municipal (*deliberativ* în opinia sa) cu un

²¹ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 22.

²² Yves Chiron, *op. cit.*, p. 102.

²³ Massimo Taparelli, marchiz d'Azeglio (24 octombrie 1798-15 ianuarie 1866), om politic italian, prim-ministru al Piemontului între 1849 și 1852.

²⁴ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 151.

președinte-senator ales de cei o sută de membri și opt consilieri ce îl compuneau. Deși nu este un Consiliu ales prin sufragiu universal, o critică vehementă venind din partea liberalilor radicali, acesta a ajutat Cetatea Eternă să redescopere o modalitate de reprezentare a populației în fața autorității temporale după multe secole. În același timp, această decizie a reprezentat un model urmat de Marele Ducat al Toscanei și Regatul Piemontului, care au fost nevoite să acorde la rândul lor libertate presei și să organizeze astfel de Consilii Municipale pentru a nu risca tulburări sociale.

La 14 octombrie, tot din proprie inițiativă, Pius înființează Consiliul de Stat²⁵, o idee respinsă cu vehemență de Grigore al XVI-lea²⁶. Acest consiliu era format dintr-un cardinal-legat și 24 de membri – câte trei pentru fiecare provincie a Statelor Papale. În această privință, elementele radicale au primit cu bucurie vestea și au folosit în propaganda lor ideea că acest Consiliu este o adunare reprezentativă și consultativă. Alții, mai idealști, au considerat că este primul pas spre alegerea unei adunări legislative, un gând de care Pius al IX-lea nici nu dorea să audă. Crearea Consiliului de Stat a provocat teama cancelarului austriac Metternich²⁷ care a spus: *Consiliul de Stat conține germenii unui sistem reprezentativ incompatibil cu autoritatea suverană a pontifului roman*²⁸, considerând că acest Consiliu va fi acaparat în scurt timp de liberali și prezicând dinamica incontrollabilă creată de această decizie.

3. 1848 – Anul revoluțiilor

Pe plan politic, anul 1848 nu începe deloc bine pentru Papalitate. Reprezentantul intereselor populare romane – Ciceruachhio – înaintează o petiție cuprinzând 24 de puncte care solicitau reforme mult mai largi precum libertatea totală a presei, o constituție liberală, acceptarea laicilor în guvern și expulzarea iezuiților. Secretarul de Stat Bofondi reacționează imediat numindu-i pe liberali *lacomi* și *nesățui*²⁹. Acest incident provoacă o demonstrație ce duce la o întrevvedere între Pius al IX-lea și prințul Corsini – președintele-senator. Evenimentele interne, cât și cele externe îl vor atrage pe pontiful roman într-o vâltoare din care nu va mai ieși decât în momentul fugii la Gaeta.

²⁵ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 172-173.

²⁶ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 22.

²⁷ Prințul Klemens Wenzel von Metternich (15 mai 1773-11 iunie 1859) a fost cancelarul și ministrul de externe al Imperiului Austriac timp de aproape 40 de ani, pierzând puterea în urma revoluției de la 1848.

²⁸ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 22.

²⁹ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 105.

După o primă azi a anului 1848 agitată, la 3 ianuarie încep conflicte între patrioții milanezi și trupele austriece. În scurt timp izbucnește o insurecție republicană și în Regatul Neapolelui, revoluționarii cerând liberate și adoptarea unei constituții. În toate statele italiene se cerea același lucru: războiul cu Austria și guverne constituționale. În cadrul acestor revoluționari se disting două grupări: radicalii precum Ciceruacchio, Sterbini, Canino sau Galletti care mergeau pe linia lui Mazzini, aceea a unei Italie unificate ca republică și fără existența puterii papale și naționaliștii, mai moderați, precum D'Azeglio și Minghetti³⁰ care doreau o confederație a statelor italiene, cu regimuri constituționale, ei nefiind ostili papei.³¹ Aceștia din urmă vor fi cooptați în guvern de către Pius, având astfel primul laic în această structură: ministrul de război este generalul Pompeo Gabrielli. Ca urmare a acestei decizii, papa anunță la 10 februarie că numărul de laici din guvern va crește în viitor, dar avertizează clar că va reacționa dur în cazul oricărui violențe.

În cadrul discursului din 10 februarie pontiful roman binecuvintează Italia. Aici, lucrurile se complică: revoluționarii interpretează acest discurs ca fiind un accept al războiului contra Austriei și al unificării italiene. În realitate, Pius se referise la Italia din punct de vedere al populației și al expresiei geografice, nicidecum la o Italie unificată, el fiind un lider spiritual, și nu unul temporal³². Pe 12 februarie apar noi laici în guvern: Pasolini, Sturbinetti, Gaetani și Gabrielli. Toate aceste măsuri nu mai erau îndeajuns pentru revoluționari în contextul mișcărilor populare ce urmau să se nască în întreaga Europă. La 24 februarie are loc Revoluția Franceză, la 13 martie cancelarul austriac Metternich pierde puterea, iar în întreaga Peninsulă Italiană au loc elaborări de constituții liberale: Neapole acordă o astfel de constituție la 10 februarie, Marele Ducat al Toscanei la 15 februarie, iar Piemontul la 4 martie³³.

În aceste condiții, Pius are o încercare tardivă de a da și el o constituție poporului său, la 14 martie: *Statutul Fundamental*. Regimul se transforma din unul absolutist într-unul constituțional, cu două camere: Consiliul Suprem, format din laici și clerici și Camera Deputaților care vota legi ce erau supuse aprobării papei. La doar două zile, pe 16 martie, avem un nou Secretar de Stat: cardinalul

³⁰ Marco Minghetti (18 noiembrie 1818-10 decembrie 1886), economist și om politic italian, partizan al liberalismului, va avea ocazia să-și demonstreze capacitățile politice ca prim-ministru al Italiei în două rânduri.

³¹ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 105.

³² Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 24-25.

³³ *Ibidem*, p. 23.

Antonelli³⁴, care formează un guvern format în majoritate din laici. Evenimentele din Italia se precipită: au loc insurecții în Milano și Veneția, iar la 24 martie, Piemontul declară război Austriei. Pontiful roman ia decizia formării a două armate, de 7 000 și 10 000 de soldați, formați în mare parte din Garda Civică, cu unicul scop de a apăra frontierele Statelor Papale, având interzis dreptul de a trece granița și de a-i ajuta pe piemontezii³⁵. Pius sugerează o ligă defensivă a statelor italiene, dar Piemontul refuză, dorind crearea unei alianțe militare contra austrieșilor în care ea să aibă rolul predominant. Pe lângă colaboratorii papei existau persoane care doreau un război cu Austria, precum Corboli-Bussi. Un filosof și teolog italian, Rosmini, era de părere că un război de independență era just, iar papa trebuia să se implice și să-l sprijine pentru că i-ar fi adus un beneficiu imens³⁶.

Pe 30 martie, Pius face o declarație în care părea în favoarea războiului, având în vedere succesul militar al piemontezilor, spunând că evenimentele din ultimele două luni nu sunt întâmplătoare. Un astfel de discurs părea un accept al războiului de independență. De altfel, comandantul trupelor papale, generalul Durando face o proclamație în numele papei, prin care cere *exterminarea dușmanilor lui Dumnezeu și ai papei*³⁷ și un război contra Austriei. Reacția papalității a fost foarte slabă și, deși chemat pentru a da explicații, Durando ordonă trupelor să traverseze râul Po, implicând astfel Statele Papale în războiul contra Austriei. Pe 27 aprilie, reprezentanți ai *cluburilor* romane îi cer pontifului să-l cheme pe nunțiul papal de la Viena, rupând orice relație diplomatică cu austrieșii.

Pontiful roman trece prin cea mai grea perioadă: sufletul său era sfâșiat de sentimente contradictorii, el crezând în continuare în unificarea Italiei, dar dorind și reconcilierea liberalismului cu Biserica. În consistoriul din 29 aprilie, Pius al IX-lea face clară poziția sa: nu va susține intervenția piemonteză, el nedorind să declare război unei țări catolice³⁸. Această poziție va crea consternare în toate mediile diplomatice, iar radicalii considerau că Pius a trădat cauza unificării. Pentru prima dată de la alegerea sa, atacurile liberalilor nu se mai îndreptau doar spre cardinali și colaboratori, ci și spre pontiful roman.

³⁴ Giacomo Antonelli (2 aprilie 1806-6 noiembrie 1876) a fost un cardinal italian ce a deținut funcția de Secretar de Stat din 1848 și până la moartea sa. A jucat un rol important în politica italiană, rezistând unificării italiene și apărând interesele Statelor Papale în Europa. A fost supranumit *Richelieu de Italia*.

³⁵ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 230.

³⁶ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 108

³⁷ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 25-26.

³⁸ *Ibidem*, p. 26.

Pius va încerca în luna mai să oprească războiul, adresându-se atât împăratului austriac, cât și regelui piemontez. Austriei refuză orice posibilitate de pace deoarece se aflau în avantaj, și chiar ocupă nordul Statelor Papale, în ciuda protestelor energice ale papei. În aceste condiții, Pius îi cere fostului ambasador francez – Pellegrino Rossi³⁹ să formeze un nou guvern, iar încetarea ostilităților cu Austria dă posibilitatea reluării unei politici interne coerente. Printre măsurile luate de Rossi s-au numărat taxe noi pe bunurile clerului pentru a rezolva criza financiară și construcția de linii telegrafice între Roma, Bologna și Ferrara. Munca sa va fi întreruptă în mod brutal de asasinarea sa, pe 15 noiembrie, prin înjunghiere. S-a spus mult timp că Rossi și-a primit pedeapsa pentru că a trădat cauza francmasoneriei, în condițiile în care autorii și complicii asasinatului, judecați ani mai târziu, erau francmasoni și asociați cu *Clubul Popular*.⁴⁰ A doua zi, demonstrații îi cer un nou guvern, alegeri pentru o Adunare Constituantă, reînceperea războiului contra Austriei și dizolvarea Gărzii Elvețiene. În acest moment, Pius rămăsese aproape singur, alături de el fiind doar câțiva prelați loiali și diplomați, în condițiile în care, după asasinarea lui Rossi, cardinalii și nobilii roman au părăsit Roma foarte rapid.

Pius al IX-lea pregătea în acest sfârșit de lună noiembrie 1848 fuga sa la Gaeta, asigurându-se că regele Neapolelui îi va acorda azil politic încă din 4 mai. Cu ajutorul diplomaților prezenți în Roma, Pius reușește să fugă din Palatul Quirinal în seara zilei de 24 noiembrie, fiind deghizat într-un simplu preot. Exilul său avea să dureze optsprezece luni⁴¹. Pe 25 noiembrie, Pius este vizitat de regele Neapolelui care i-a propus să vină în capitala regatului, dar pontiful roman a preferat micul oraș Gaeta din cauza apropierii de Roma, dar și pentru a arăta lumii întregi că nu va intra sub influență napoletană. Pe 27 noiembrie, Pius se adresează *motu proprio* romanilor, explicându-le motivele fugii sale și refuzând să recunoască guvernul pe care l-a investit, sub presiune, la 16 noiembrie⁴². Tot în această declarație, Pius anunță formarea unui guvern provizoriu condus de Cardinalul Castracane, care să gestioneze problemele Romei în absența sa. Deși era conștient că acest guvern provizoriu nu va putea exista, din moment ce membrii săi nu mai erau în Roma, pontiful roman a dorit să demonstreze prin acest gest că rupe orice relație cu liberalii și revoluționarii. Ruptura avea să fie

³⁹ Pellegrino Rossi (13 iulie 1787-15 noiembrie 1848), jurist și economist Italian, figură importantă a Monarhiei din Iulie, servește ca ambasador al acesteia pe lângă Statele Papale, din 1845. Devine Ministru de interne al Statelor Papale, dar reformele sale liberale stârnesc furia dușmanilor săi, care îl asasinează.

⁴⁰ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 113.

⁴¹ *Ibidem*, p. 114-115.

⁴² Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 33.

iremediabilă. Pe 4 decembrie, papa Pius al IX-lea cere țărilor catolice să-i acorde asistență în recuperarea puterii temporale. Franța anunță că este gata de o asemenea sarcină, propunerea de trimitere a trupelor fiind votată în Adunarea Legislativă. Doar opoziția politică a lui Napoleon al III-lea va face ca această expediție să fie anulată, deși câteva luni mai târziu, tot el va autoriza o astfel de acțiune care va elibera Roma. Exilul pontifului avea să dureze optsprezece luni.

4. Republica Romană și Restaurația pontificală

Fuga pontifului roman spre Gaeta, descoperită abia pe 25 noiembrie, a fost considerată de revoluționari o mare victorie. În aceste condiții, pe 29 decembrie se instaurează o juntă formată din trei persoane cu rol de conducere până la alegerea unei adunări constituante prin sufragiu universal ce avea să aibă loc pe 21 și 22 ianuarie 1849⁴³.

În prima zi a noului an, Pius reacționează și emite o declarație *in motu proprio* – *Da Questa Pacifica Stazione* – în care denunță alegerile ca fiind *act de rebeliune*⁴⁴ și amenință cu excomunicarea pe toți cei care vor participa la vot. Se pare că acest anunț a avut un oarecare succes din moment ce doar o treime din populația cu drept de vot⁴⁵ a Statelor Papale și-a exercitat dreptul, în ciuda presiunilor exercitate de *cercurile* republicane⁴⁶. La 9 februarie, un decret emis de Adunare declară că papa *a pierdut de facto și de jure guvernarea temporală a Statelor Romane*⁴⁷, iar Mazzini primește la 12 februarie cetățenia romană, fiind ales, la 29 martie, în cadrul triumviratului ce conducea Republica Romană.

Noi proteste apar din partea pontifului roman, care consideră crearea acestei republici un *act de injustiție, ingraturitudine, stupiditate și impietate*⁴⁸, declarând că toate actele emise de adunarea Republici sunt nule. La 18 februarie, Secretarul de Stat Antonelli emite o notă în care Pius cere marilor puteri catolice – Franța, Austria, Spania și Regatului Neapolelui – asistență militară pentru reinstaurarea puterii sale temporale.

În timpul existenței sale de 138 de zile, Republica Romană, în ciuda unei religiozități aparente, a practicat o violență politică anticlericală asemănătoare

⁴³ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 327-328.

⁴⁴ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 118.

⁴⁵ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 328: Martina consideră acest procentaj notabil pentru perioada respective, dar, comparat cu rezultatele din Franța anilor 1789 sau 1848, această idee favorabilă nu mai are nici un fel de argument, dându-i dreptate lui Pius al IX-lea.

⁴⁶ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 34-35.

⁴⁷ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 118

⁴⁸ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 35.

Revoluției Franceze. Toate bunurile ecleziastice au fost declarate *proprietate națională*⁴⁹, mănăstirile au fost ocupate de trupe, preoții arestați sau chiar asasinați. Inclusiv familia papei a fost maltrată: un frate al său a fost arestat, iar sora și nepotul său au fost luați ostatici la Ancona. Toate aceste evenimente l-au determinat pe Pius să anunțe prin alocuțiunea *Quibus quantisque*, din 20 aprilie, că nu mai este dispus a accepta *Statutul Fundamental* și chiar s-a declarat *anti-constituțional* și considera că *libertatea de opinie și a presei, libertatea de asociere sunt diavolești și au tendința de a distruge atât religia, cât și ordinea publică*⁵⁰. Astfel, el condamnă două principii esențiale ale democrației moderne și cerea ajutorul țărilor catolice împotriva mașinațiunilor francmasoneriei și societăților secrete.

Reprezentanții marilor puteri decid să se întâlnească la Gaeta, la 30 martie. Primele discuții nu aduc nici o înțelegere între participanți, dar victoria decisivă a austrieilor la Novara, în 23 martie, abdicarea lui Carol Albert și ocuparea Parmei și a Florenței, i-a convins pe francezi să intervină rapid pentru a nu-i lăsa pe austrieci să restaureze singuri Statele Papale. Astfel, la 22 aprilie pleacă din Marsilia un corp de 9 000 de oameni, comandat de generalul Oudinot și debarcă pe 25 la Civitavecchia⁵¹, în timp ce două zile mai târziu un corp de armată spaniolă de 6 000 de soldați debarcă la Fiumicino. Republica Romană nu avea de gând să se predea prea curând, astfel că a reușit să adune voluntari din întreaga Italie pentru a se opune trupelor invadatoare, printre care 200 de polonezi și Legiunea Italiană a lui Garibaldi⁵². Primele confruntări se produc în zorii zilei de 30 aprilie, în apropiere de Roma, romanii reușind să respingă atacul francez și se încearcă încheierea unui armistițiu cu reprezentantul francez – Ferdinand de Lesseps. Romanii reușesc să obțină încheierea ostilităților, recunoașterea Republicii și chiar protecția francezilor, o situație total opusă față de cea decisă de Adunarea Legislativă franceză⁵³. Oudinot contestă armistițiul, iar guvernul francez reacționează în consecință și îl denunță pe 25 mai, permițând trupelor să atace Roma. Luptele reîncep pe 3 iunie, dar liderii republicani deja părăsiseră orașul: Mazzini plecase pe 30 iunie având asupra sa un pașaport american⁵⁴, Garibaldi fuge și el pe 2 iulie, cu doar o zi înainte ca trupele franceze să pătrundă în oraș.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 36.

⁵⁰ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 365.

⁵¹ John R.G. Hassard, *Life of Pope Pius IX*, New York, The Catholic Publication Society Co., 1878, p. 114.

⁵² Giuseppe Garibaldi (4 iulie 1807-2 iunie 1882), general și politician italian, considerat unul dintre cei patru fondatori ai Italiei moderne.

⁵³ John Gilmary Shea, *op. cit.*, p. 164-165.

⁵⁴ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 39.

Odată intrați în oraș, prima grijă a francezilor a fost de a impune o autoritate care să guverneze orașul până la revenirea papalității. Guvernator al orașului a fost numit generalul francez Rostolan. Pe 15 iulie, autoritatea pontificală a fost oficial restaurată, iar două zile mai târziu Pius al IX-lea îi înștiințează pe romani că o comisie de 3 cardinali va gestiona problemele statului până la revenirea sa. Pontiful roman mulțumește într-o scrisoare din 12 septembrie tuturor țărilor care l-au ajutat să-și recapete puterea temporală, nefăcând o trimitere specială la trupele franceze, ceea ce-l înfurie și mai rău pe Napoleon al III-lea, care îi trimisese pe 18 august o scrisoare cu termeni clari precum amnistie generală, secularizarea administrației, implementarea codului napoleonian și guvern liberal⁵⁵. Tot în această scrisoare, Pius dezvăluie bazele instituționale ce vor funcționa până în 1870: un Consiliu de Stat cu rol legislativ, o Adunare de Stat pentru finanțe cu rol de control asupra taxelor, cheltuielilor și bugetului statului.

Restaurația pontificală a însemnat refuzul irevocabil al lui Pius de a mai implementa un sistem constituțional. Totuși, a oferit un anumit grad de reprezentare al poporului și o voce consultativă, în ciuda părerilor a numeroși istorici care văd acest regim ca un *guvern centralizat și absolutist*⁵⁶. Ce este mai important, Pius nu a întors spatele unor posibile reforme, fiind conștient că e nevoie de ele pentru a asigura prosperitatea statelor sale. Pontiful roman va continua să tergiverseze revenirea sa la Roma până în aprilie 1850. Acest lucru a fost pus pe seama faptului că Roma nu era pregătită să-l primească încă: exista o garnizoană franceză destul de importantă, administrația era dezorganizată, statul era aproape în faliment și existau tulburări sociale ca urmare a fricii că papa poate ajunge sub influență franceză. Problemele financiare sunt rezolvate în ianuarie 1850 prin contractarea unui împrumut de la ramura franceză a bancherilor evrei Rothschild, cu acceptarea unor anumite condiții precum dispariția ghetoului destinat evreilor⁵⁷. Cu banii obținuți, pontiful roman reușește să reechilibreze finanțele statului, să modernizeze infrastructura și să creeze un ziar foarte important în următorii zeci de ani – *Civilta Cattolica*, al cărui prim număr apare la Napoli, la 6 aprilie 1850⁵⁸. Reducerea garnizoanei franceze a însemnat posibilitatea revenirii papei, care intră în Roma la 12 aprilie, fiind întâmpinat de populație, cardinali și reprezentanți diplomatici care îi depun omagiu.

Statul condus de papalitate este, până la sfârșitul său, un stat unic în lume. Nu este nici democratic sau parlamentar, precum Franța sau Marea Britanie, dar

⁵⁵ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 126.

⁵⁶ Giacomo Martina, *op. cit.*, vol. I, p. 392.

⁵⁷ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 128.

⁵⁸ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 43.

nici autocratic, precum Rusia. Permite o reprezentare a populației, prin consiliile locale, care sunt alese în proporție de două treimi de cei care plătesc cele mai mari taxe: marii proprietari funciari, artiști, profesori sau negustori, iar aceste consilii locale oferă membrii consiliilor regionale ce administrează cele patru legații înființate în urma reformei administrative din noiembrie 1850. După 1848, statul pontifical se reinventează, respingând principiul suveranității populare, dar acordând o reprezentare reală prin organele consultative, nemaifiind un stat ce depindea de bunul plac al monarhului, în cazul de față, pontiful roman⁵⁹.

5. Deceniul unificării italiene

După eșecul Republicii Romane și al posibilității ca pontiful roman să fie liderul mișcării de unificare a Italiei, societățile secrete și partizanii unirii italiene au început un război tacit cu Biserica Catolică pentru a-i îndepărta influența din Peninsula Italică. Principalul adversar al Bisericii în acest deceniu a fost Regatul Piemontului, al cărui dinastie se vedea conducătoarea Italiei unificate. În acest sens, liberalii și persoanele cu viziuni anticlericale doreau eliminarea oricărui privilegiu deținute de Biserică, fiind considerate o moștenire a *vechiului regim*. Biserica, pe de altă parte, rămânea fidelă non-separării de stat, aceasta fiind o garanție a independenței sale⁶⁰.

Disputele dintre Sfântul Scaun și Regatul Piemontului au început încă din 1848, când Camera Deputaților piemonteză ia decizia de a laiciza societatea: iezuiții sunt expulzați în august 1848, iar în luna octombrie intră în vigoare o lege a educației care pune întregul sistem de învățământ sub tutela statului. În 1849, Victor Emmanuel al II-lea încearcă să obțină de la Pius îndepărtarea a doi episcopi (printre care și titularul scaunului de Torino – monseniorul Frasoni), încălcând prevederile concordatelor semnate de Piemont în 1828 și 1841. De altfel, Pius al IX-lea a văzut în aceste încercări o denunțare unilaterală a concordatului, iar incapacitatea trimisului piemontez de a aduce argumente valabile împotriva episcopilor au făcut ca discuțiile să eșueze, la fel ca și o misiune a papei la Torino.

Însărcinarea contelui Giuseppe Siccardi ca ministru al Justiției și al Afacerilor Ecleziastice, la 18 decembrie 1849, a constituit un punct de cotitură în relația Piemont-Sfântul Scaun. El a propus un proiect de lege prin care imunitatea clericală ar fi dispărut, se reducea numărul de sărbători religioase și care ar fi interzis Bisericii de a mai achiziționa bunuri. Cardinalul Antonelli îl instruieste pe

⁵⁹ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 131.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 134.

nunțiul apostolic din Torino – Antonucci – să protesteze împotriva acestui proiect de lege, dar totul este în van: pe 5 aprilie, nunțiul părăsește orașul în semn de protest, iar pe 9 aprilie, regele semnează decretul de lege. Arhiepiscopul de Torino, Frasoni s-a opus și el acestei legi, fiind arestat în luna mai și obligat să plece în exil în luna septembrie a aceluiași an. Papa refuză să numească vreun înlocuitor pentru Frasoni, astfel că ruptura diplomatică este oficială și totală, această relație normalizându-se abia în 1929, odată cu Acordurile de la Lateran⁶¹.

Următorii ani vor cunoaște o escaladare a politicii de laicizare a Regatului Piemontez. În 1852, există un proiect legat de căsătoria civilă, care rămânea opțională, dar impunea recunoașterea căsătoriei religioase de către o autoritate civilă. Pe 2 iulie, Pius protestează împotriva acestei legi considerând-o *necatolică* și care reducea doctrina căsătoriei la nivelul unui simplu contract civil. La 19 septembrie, într-o scrisoare adresată lui Victor Emmanuel, pontiful roman reafirmă caracterul sacramental al căsătoriei și dreptul exclusiv al Bisericii de a îi defini validitatea. În aceeași scrisoare, Pius îl ruga pe rege să facă ordine în presa scrisă care nu înceta să promoveze blasfemia și imoralitatea.

La scurt timp, pe 4 noiembrie 1852, Camillo Benso, conte de Cavour⁶² este instalat în funcția de Președinte al Consiliului de Miniștri, pe care o va păstra până la moartea sa. În acest mod, pontiful roman va avea de-a face, probabil, cu cel mai puternic adversar al său. În timpul ministeriatului său, Cavour a promovat o politică și mai ostilă față de biserică, sprijinit și de stânga anticlericală. El va continua cu entuziasm politica începută de Siccardi cu sloganul *O biserică liberă într-un stat liber*⁶³, făcând din Torino, *capitala morală a Italiei*⁶⁴ și centrul procesului de unificare italiană, conceput în termeni antiecleziastici. Ideile sale contrare Bisericii nu puteau atrage șansa unei înțelegeri cu Pius al IX-lea. Cel din urmă părea pregătit să renegocieze concordatul, dar marea influență a lui Cavour asupra regelui a făcut ca acest lucru să fie imposibil.

Relațiile dintre cele două entități au fost agravate în noiembrie 1854, când Cavour a prezentat Camerei Deputaților un proiect de lege pentru suprimarea ordinilor religioase, care aveau, în opinia sa, o influență proastă asupra societății în ansamblul ei. Critica dură a pontifului roman din Consistoriul de pe 22 ianuarie 1855 i-a provocat îngrijorare regelui Victor Emmanuel. Acesta din urmă îi

⁶¹ *Ibidem*, p. 135.

⁶² Camilo Benso, conte de Cavour (10 august 1810-6 iunie 1861), om politic italian, unul dintre liderii risorgimentali ce au luptat pentru unificarea Italiei. Prim-ministru al Regatului Piemont din 1852 și până la moartea sa, Cavour a fost unul dintre artizanii expansiunii statului piemontez înspre o unificare totală a Peninsulei Italice.

⁶³ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 46.

⁶⁴ *Ibidem*.

promite, într-o scrisoare din 9 februarie, că va face tot ce poate pentru a-l îndepărta pe Cavour din funcție și a ajunge la o înțelegere cu Sfântul Scaun. În ciuda acestei promisiuni, legea intră în vigoare pe 29 mai 1855: congregațiile religioase nu mai au recunoaștere juridică cu excepția celor care au rol de școală sau spital. Efectul acestei legi a fost închiderea a peste 600 de mănăstiri, confiscarea averilor și dispersia membrilor. Pius reacționează din nou și proclamă, la 26 iulie, *excomunicarea tuturor celor care au avut curajul să propună, să susțină și să aprobe aceste legi împotriva Bisericii*⁶⁵.

Anul 1855 a însemnat pentru Piemont și intervenția în Războiul Crimeii. În acest sens, Cavour încheiase un tratat cu Franța și Marea Britanie prin care cele trei țări se uneau nu doar împotriva Imperiului Țarist, ci și împotriva Statelor Papele. În ciuda propagandei lui Cavour, la Congresul parizian din 1856, cele două aliate semnează un tratat secret cu Austria prin care se angajează să mențină *status-quo-ul* pe continent⁶⁶. De altfel, scopul Congresului de Pace era de a semna un tratat de pace și a discuta doar pe marginea războiului abia încheiat. În sesiunea zilei de 18 martie, se menționează că nici una dintre marile puteri nu avea *dreptul de a interveni, colectiv sau individual, în relațiile dintre un suveran și supușii săi*⁶⁷. Toată munca lui Cavour părea să fie în zadar dar, în ciuda tratatului secret și al acestei mențiuni, el reușește să obțină acordul Franței și al Angliei pentru a pune pe tapet problema Statelor Papale și a Regatului celor Două Sicilii, ambele vizate pentru anexare. Cavour a promovat un program de acțiuni subversive în cele două state, pentru a le discredita și pentru a promova unificarea italiană sub dinastia de Savoia. În sesiunea din 8 aprilie, englezii îi cer papei să *secularizeze guvernul și să organizeze un sistem administrativ în spiritul vremii*⁶⁸. Reprezentanții ruși și cei austrieci au refuzat să discute despre chestiunea italiană, dar Piemontul era susținut de cele două țări vest-europene. Lamartine considera această susținere o *declarație de război sub forma unui tratat de pace*⁶⁹.

Acuzațiile îndreptate împotriva Statelor Papale și care spuneau că acestea ar fi într-o stare deplorabilă au fost demontate, în parte, de raportul contelui francez Rayneval, ambasador al Franței din 1850. El arată că statul nu este unul teocratic, condus de preoți, iar că secularizarea cerută de englezi nu este decât *un pretext de a ataca guvernul pontifical*⁷⁰. Rayneval demonstrează că statul papal are un buget

⁶⁵ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 137.

⁶⁶ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 50.

⁶⁷ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 163.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 164.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 165.

⁷⁰ *Ibidem*.

echilibrat și că taxele sunt printre cele mai mici din întreaga Europă. De asemenea, el mai arată că Pius nu este un dușman al progresului, ci că este un suveran modern, dată fiind evoluția infrastructurii prin construcția de noi drumuri și căi ferate⁷¹.

Tentativa de asasinat asupra lui Napoleon al III-lea, din 14 ianuarie 1858, l-a convins pe acesta să-i susțină și mai mult pe piemontezi în lupta lor de unificare, sperând să intre în grațiile republicanilor francezi care nu priveau cu ochi buni imperiul. Acordurile de la Plombieres, din iulie 1858 au pus bazele creării unui regat al Italiei de nord în concepția lui Napoleon, care nu dorea o unificare totală a Italiei sub auspiciile casei de Savoia. El dorea mai degrabă o confederație care să fie condusă de pontiful roman. Acordurile precizau că francezii îi vor ajuta pe piemontezi să-i înfrângă pe austrieci, primind în schimb Nisa și Savoia, iar italienii urmând să intre în posesia Lombardiei, Veneției, dar și a Romagnei și a regiunii Emilia⁷². Cavour vedea aceste acorduri ca o prim pas spre unificarea Italiei.

Un alt *motor* al luptei contra Bisericii Catolice a fost afacerea Mortara. Edgardo Mortara era fiul unei familii bogate de evrei din Bologna, născut în 1851. La vârsta de un an și jumătate, copilul era grav bolnav, astfel că una din servitoarele familiei a decis să-l boteze ea însăși înainte de un posibil deces. Copilul s-a vindecat, iar în 1858, fratele său a fost de asemenea bolnav, dar servitoarea a refuzat să-l mai boteze din pricina faptului că Edgardo a fost crescut ca evreu. Problema a ajuns până la autoritățile romane care au decis să-l ia pe copil din sânul familiei și să-l crească în spirit creștin, bazându-se pe legile canonice care interziceau botezul copiilor evrei fără acordul părinților, cu excepția a doua cazuri: când copilul era abandonat sau atunci când se afla în grija unui creștin și era în pericol de moarte⁷³. Acest caz a fost prezentat de presa anticlericală drept o răpire, condamnând legile depășite ale Bisericii⁷⁴.

Semnarea tratatului de alianță dintre Franța și Piemont, la 28 ianuarie, a însemnat posibilitatea începerii războiului pentru eliberarea Italiei de nord. Piemontezii se înarmau, înrolau voluntari și chiar au ajuns la o înțelegere cu Garibaldi și cu trupele sale pentru a lua parte la acest război. Ultimatumului austriac din 23 aprilie, care cerea oprirea mobilizării și înarmării nu a fost luat în considerare, astfel că trupe austriece au atacat Piemontul pe 29 aprilie. Patru zile

⁷¹ J.M. Villefranche, *Pie IX: sa vie, son histoire, son siècle*, P.N. Josserand, Lyon, 1876, p. 140-146.

⁷² Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 53.

⁷³ Roger Aubert, *Le Pontificat de Pie IX*, Bloud&Gay, Paris, 1963, p. 87: Aubert îl prezintă, în mod greșit ca fiind un copil în vârstă de doar 3 ani. Edgardo Mortara avea, în 1858, 7 ani.

⁷⁴ John R.G. Hassard, *op. cit.*, p. 132-133.

mai târziu, Franța avea să intre în război. Pontiful roman era împotriva acestui război și a refuzat să ia partea oricărui beligerant. Succesele combinate ale franco-piemontezilor din mai-iunie 1859 și acțiunile agenților secreți ai lui Cavour au suscitât tulburări sociale în micile state din Italia nordică, populația dorind să fie anexate Piemontului, ceea ce s-a și întâmplat. Nici Statele Papale nu au scăpat de acest pericol: legatul papal din Bologna a fost expulzat, iar comisia guvernamentală a oferit orașul lui Victor Emmanuel⁷⁵. Aceste acțiuni, pe care Napoleon nu le-ar fi dorit, l-au determinat să încheie pacea cu împăratul austriac, la Villafranca, la 11 iulie. Tratatul prevedea ca Veneția să rămână la austrieci, iar ducatele de Modena și Toscana să rămână independente. Cu toate acestea, Napoleon nu a intervenit militar pentru a restabili autoritățile legitime, ci a lăsat la conducere guvernele revoluționare. Această situație a dus, în cele din urmă, la anexarea Modenei, Toscanei, Romagnei și a Parmei, în urma plebiscitelor din martie 1860. Pe 23 martie, Nisa și Savoia au intrat în componența Franței, în schimbul recunoașterii situației actuale de către Napoleon al III-lea. În acest mod, pontiful roman s-a văzut lăsat fără una din provinciile Statelor sale, denunțând tacticile folosite de piemontezi și excomunicând pe toți cei care luaseră parte la aceste acte de rebeliune⁷⁶.

Ținând cont de situația actuală, mai mulți prelați catolici au luat inițiativa de strânge bani pentru a ajuta Sfântul Scaun în a-și asigura o forță militară necesară apărării. Cu banii strânși, Pius al IX-lea a recrutat trupe străine – Zuavii Papali – în primele luni ale anului 1860, pentru a se alătura celor 11 batalioane a câte 600 de soldați deja existente. Aceste pregătiri militare s-au efectuat în contextul *Expediției celor 1000* a lui Garibaldi, care a debarcat în Regatul celor Două Sicilii și l-a cucerit. Cavour a folosit acest succes al lui Garibaldi ca pretext pentru ocuparea altor teritorii pontificale – Umbria și Marches, spunându-i lui Napoleon că se teme de un marș al lui Garibaldi spre Roma⁷⁷. Odată cu decizia de a invada teritoriul pontifical, Cavour a cerut papei, la 7 septembrie, să dizolve corpurile de mercenari străini care reprezentau, în opinia sa, un pericol la liniștea Peninsulei Italice. Cardinalul Antonelli refuză să dea curs acestui ultimatum la 11 septembrie dar, chiar și așa, Cavour luase decizia invaziei Umbriei. La 18 septembrie, în ciuda curajului de care au dat dovadă, trupele papale au fost înfrânte la Castelfidardo, iar trupele din citadela Anconei s-au predat în 29 septembrie. În aceste teritorii pontificale s-au organizat plebiscite pentru ratifica încorporarea lor în Regatul Piemontez. Regatul Neapoleului a fost cucerit definitiv abia în februarie 1861, iar

⁷⁵ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 180.

⁷⁶ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 56.

⁷⁷ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 184.

imediat după aceea s-a organizat un referendum care să ateste dorința populației de a fi parte al viitorului regat italian. La 17 martie 1861, Victor Emmanuel se încoronează rege al Italiei, având încă două obiective: Veneția și Roma.

În ciuda celor două obiective neîndeplinite încă, Cavour a dorit să obțină pe cale diplomatică ceea ce n-a reușit pe cale militară: Roma. I-a propus lui Pius un memorandum în care acorda libertate deplină Bisericii în sfera ecleziastică în schimbul cedării suveranității temporale și a Romei. Deși a fost impresionat de aceste propuneri, Pius era refractar din cauza faptului că persecuțiile asupra Bisericii continuau în fostele provincii papale. Pius și Antonelli erau conștienți de sinceritatea lui Cavour, dar o astfel de acțiune nu ar fi putut fi pusă în practică din cauza presiunilor exercitate de stângă anticlericală. De altfel, moartea neașteptată a lui Cavour, la 6 iunie 1861, a întrerupt orice negociere pentru următorii ani.

6. Problema romană

Problema romană se referă la statutul Romei și al ținutului înconjurător – Latium – în contextul unificării restului Peninsulei Italice. Patrioții italieni vedeau Roma drept capitală a acestui nou stat european. Problema s-a acutizat după încorporarea Veneției, în 1866 și, mai ales, ținând cont și de terenul pe care francezii îl pierdeau pe plan diplomatic.

Imediat după proclamarea regatului italian, la 25 martie 1861, Cavour anunță Camerei Deputaților că *Doar Roma poate fi capitala Italiei*⁷⁸. Din acest moment, doborârea puterii temporale a Papei nu mai era un țel ascuns al societăților secrete, ci unul public, o politică asumată de nou-constituitul Regat Italian. Problema romană reprezenta chiar inima Risorgimento-ului italian. Ea nu era doar o prelungire a acestei mișcări, ci chiar esența sa și concluzia logică. Anul 1870 urma să reprezinte epilogul și îndeplinirea simbolică a mișcării risorgimentale, fiind considerat un *1789 italian*.

Poziția papei Pius al IX-lea față de problema romană a fost, în permanență, una clară. În 3 alocuțiuni consistoriale din septembrie 1860 (*Novos et ente*), martie 1861 (*Jamdudum cernimus*) și din iunie 1862 (*Maxima quidem*), pontiful roman își reiterează condamnările privind cererile revoluționarilor. Urmașul Sfântului Petru nu era singur în lupta sa: peste 300 de episcopi din întreaga lume îl sprijineau. În cadrul noului regat, peste 60 de episcopi au fost încarcerati în partea sudică, care, de altfel, va opune o oarecare rezistență invaziei piemonteze, cunoscută sub numele de *brigandaj*. În alocuțiunea *Multiplies inter*, din 1865, Pius a reînnoit

⁷⁸ Thomas Trollope, *op. cit.*, vol. II, p. 116.

condamnarea societăților secrete și excomunicarea membrilor săi, în special Carbonarii și Francmasoneria.

Munca lui Cavour avea să fie dusă mai departe de *baronul de fier* toscan – Bettino Ricasoli, primul dintr-o serie lungă de colaboratori ai lui Cavour care vor ocupa funcția de prim-ministru al Italiei, fără a se ridica la prestanța primului. Recunoașterea titlului de Rege al Italiei de către Napoleon al III-lea a marcat începutul unei relații ambigue și contradictorii între Franța și Italia. Primul act al acestei relații avea să fie *Convenția din Septembrie*, semnată la Paris, pe 15 septembrie 1864. Italia se angaja să nu atace Statele Papale și să le apare în față oricăror atacuri din partea altor armate și să-și mute capitala de la Torino la Florența. Franța în schimb, promitea retragerea trupelor sale din Roma pe parcursul a doi ani de zile⁷⁹. În ciuda faptului că reprezenta punctul central al discuțiilor, Sfântul Scaun nu a avut nici un reprezentant prezent și nici nu a știut prea multe legate de această convenție, pe termen scurt. Imediata reacție a fost teama că teritoriul papal va fi invadat după plecarea trupelor franceze, dar Pius vedea altfel situația de moment: o garantare a frontierelor actuale.

Războiul austro-prusac din 1866 o determină pe Italia să declare și ea război Austriei, doar că nu va avea succesul așteptat și acceptă o victorie umilitoare, primind Veneția din partea lui Napoleon. În vara aceluiași an, camerele legislative aprobă o lege care dă dreptul la lichidarea bunurilor Bisericii. Acestea sunt naționalizate și licitate, fiind cumpărate de burghezia înstărită care profită de prețurile ce sunt sub cele ale pieței. În acest fel, libertatea Bisericii Italiene nu era doar știrbită, ci aducea chiar și diocesele într-o stare de neimaginat. Lipsa episcopilor a dus la slăbirea credinței, iar Pius a luat hotărârea de a restabili relațiile cu Regatul Italiei, cu scopul de a ajuta aceste diocese să-și revină din toate punctele de vedere. Misiunea Vegezzi, încredințată de regele italian unui prieten apropiat a sosit în luna aprilie 1865 la Roma și a avut o serie de discuții cu Secretarul de Stat. Discuțiile păreau să se îndrepte spre un rezultat favorabil Sfântului Scaun – revenirea episcopilor în diocesele lor – cu obținerea unei dispense din partea guvernului italian în ceea ce privește jurământul de credință față de rege, dar presiunea oamenilor politici cu viziuni anticlericale l-a obligat pe Vegezzi să impună și această condiție. Sfântul Scaun, nerecunoscând legitimitatea Regatului Italiei nu putea să accepte niciodată o astfel de cerință, ceea ce a dus la blocarea totală a negocierilor. Imediat după războiul din 1866, care a adus Italia într-o poziție de forță, Napoleon al III-lea reușește să-l convingă pe regele italian să mai trimită o misiune pentru a reglementa problemele ecleziastice cu Sfântul

⁷⁹ Alexius Mills, *The Life of Pope Pius IX*, Strand, Londra, 1877, p. 221.

Scaun. Astfel începe misiunea Tonello în decembrie 1866, o misiune care va reprezenta un succes, Pius reușind să numească 37 de episcopi, inclusiv titularii scaunelor de Torino și Milano.

Aceste succese pe plan diplomatic păreau să însemne normalizarea relațiilor dintre cele două state și o posibilă colaborare în viitor. Dar Garibaldi avea alte planuri, recrutând voluntari în orașele din apropierea Romei, în vara anului 1867. Cu ele, Garibaldi intenționa să cucerească Roma pentru a răsturna *cel mai revoltător guvern*⁸⁰ sau *guvernul lui Satan*⁸¹, pe când Italia vedea în această dorință o posibilitatea de a-și îndeplini obiectivul său: ocuparea Romei folosind pretextul instaurării păcii. Primele incursiuni ale trupelor lui Garibaldi au fost respinse de trupele papale, iar pe 17 octombrie, Franța decide să trimită sprijin militar Sfântului Scaun, demonstrând că nu se va lasă păcălită de manvrele diplomatice italiene. Între această dată și debarcarea trupelor franceze în Italia, pe 29 octombrie, Garibaldi ocupase o mare parte din Roma. Bătălia decisivă se va da la 3 noiembrie, la Mentana, între cele aproximativ 10 mii de trupe ale lui Garibaldi și forța combinată franco-papală de 5 000 de soldați. Această victorie a fost văzută ca o răzbunare pentru Castelfidardo și a provocat o reacție neașteptată în rândul multor susținători ai papei, care s-au hotărât să se înroleze ca voluntari în armata acestuia⁸².

7. Cucerirea Romei. Prizonier în Vatican

Izbucnirea războiului franco-prusac pe 19 iulie 1870 a însemnat începutul sfârșitului pentru Statele Papale. Francezii își retrag garnizoana staționată în Roma, iar Victor Emmanuel profită de ocazie și ocupă regiunea Latium, denunțând la 6 septembrie *Convenția din Septembrie* și oferind argumente Marilor Puteri pentru intervenția sa. Începând cu data de 8 septembrie, trupe italiene pătrund pe teritoriul Statelor Papale, iar pe 10 septembrie pontiful roman acordă o audiență contelui Ponza di San Martino, reprezentantul guvernului italian. Acesta i-a cerut să renunțe de bunăvoie la calitatea de principe temporal, ceea ce papa a refuzat și l-a înștiințat printr-o scrisoare că trupele italiene vor pătrunde pe teritoriul statelor sale pentru *a asigura securitatea Sanctității Sale și pentru a menține ordinea*⁸³, ceea ce reprezenta o ipocrizie fără margini din partea regelui italian. El nu dorea să părăsească scena diplomatică umilit și a încercat să găsească o soluție pentru a da

⁸⁰ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 68.

⁸¹ *Ibidem*, p. 69.

⁸² Yves Chiron, *op. cit.*, p. 226-227.

⁸³ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 71.

trupelor sale posibilitatea de a fi înfrânte cu fruntea sus. Între a da ordinul de se opune unei invazii injuste și a rămâne impasibil în fața ocupației, pontiful roman a ales o cale de mijloc: a cerut ca soldații să lupte simbolic și ca negocierile de pace să înceapă după primul foc tras de un tun. Pius era conștient că nu se putea baza pe nici un fel de sprijin extern: Franța și Prusia erau în război, Austria și Spania aveau guverne cu viziuni anticlericale, iar cei aproape 9 000 de soldați papali nu ar fi putut face față unui număr de peste 70 000 de italieni comandați de generalul Cadorna⁸⁴. Pe 19 septembrie, Pius avea să facă ultima sa plimbare pe străzile Romei.

Pe 20 septembrie, la ora 8 dimineață, pontiful roman a dat ordin ca orice luptă să înceteze. Negocierile dintre comandanții militari au dus rapid la un rezultat: castelul Sant'Angelo și Vaticanul aveau să rămână neatinse, iar trupele papale, formate în mare parte din străini, aveau să părăsească orașul. La ora 10, un steag alb se ridica deasupra cupolei Basilicii Sfântul Petru, marcând astfel sfârșitul celui mai vechi stat european existent la acea oră.

Pontiful roman declarase în 1860 că *Papa poate fi ori suveran, ori prizonier*⁸⁵, ceea ce l-a determinat să-și mențină poziția și să se declare *captiv* până în ziua restaurării statelor sale. El își susține poziția într-o enciclică din 1 noiembrie și repetă că este captiv în Vatican, deși are dreptul de a călători nestingherit. Totuși, pontiful consideră că nu este moral ca el să părăsească Vaticanul, din moment ce continuă să nu recunoască Regatul Italiei. O săptămână mai târziu, trupe italiene vor ocupa Palatul Quirinal unde se va instala spre sfârșitul lunii decembrie, moștenitorul tronului italian – Umberto. Această încălcare a termenilor de capitulare nu a reprezentat prima deviere: la sfârșitul lunii septembrie, trupele italiene au ocupat Castelul Sant'Angelo, punând mână și pe finanțele papale, aproximativ 4 milioane ecus. Pontiful rămânea cu două palate: Lateran și Vatican.

Pentru a-și legitima invazia asupra Statelor Papale, Italia a organizat un plebiscit care să arate dorința populației de a fi anexată. Acest plebiscit este contestat de mulți istorici care consideră că el a fost fraudat, fiind aduși votanți din toate părțile Italiei, votul fiind public. Această *unanimă aprobare*⁸⁶ este considerată un mit istoric. Un decret regal din 9 octombrie stipula *inviolabilitatea și existența prerogativelor de suveran*⁸⁷ pentru pontiful roman și crearea legi care să stabilească libertatea Sfântului Scaun.

⁸⁴ John R.G. Hassard, *op. cit.*, p. 204.

⁸⁵ Roberto de Mattei, *op. cit.*, p. 76.

⁸⁶ Roger Aubert, *Le Pontificat...*, p. 360.

⁸⁷ Yves Chiron, *op. cit.*, p. 277.

În 1871, alte necazuri se vor abate asupra Bisericii: statul italian confiscă clădiri ale ordinilor religioase pentru a le folosi în scop administrativ. În luna mai se adoptă legea cu privire la garanțiile oferite Sfântului Scaun. Persoana papei este inviolabilă și sacră, acordându-i-se imunitate completă, ofensele care îi erau adresate deveneau subiect al legilor laice, i se recunoștea dreptul de a rezida în palatele Lateran și Vatican și castelul Gandolfo – fără a avea drept de proprietate asupra lor, i se garantează un venit anual din partea statului italian și imunitate diplomatică pentru reprezentanții săi. Pontiful roman avea dreptul să circule liber oriunde dorea, deși numeroși juriști au contestat această lege, arătând că unele concesiuni nu erau total acoperite din punct de vedere juridic, papa riscând să aibă probleme dacă, de exemplu, ar dori să iasă pe străzile Romei.

În următorii ani, până la moartea sa, papa Pius al IX-lea va continua să condamne energic aceste nedreptăți ce i-au fost făcute și să-i excomunică pe cei care au luat parte la ele, ținte predilecte fiind, desigur, oamenii politici italieni și familia regală de Savoia.

Concluzii

Prin articolul de față am încercat să evidențiez rolul extrem de important avut de Pius al IX-lea în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind factorul care a determinat evoluția și intransigența Bisericii Catolice în chestiuni referitoare la evoluția modernă a societății pentru zeci de ani. De asemenea, a impus o direcție clară în cadrul Bisericii, respingând toate descoperirile pe plan științific, filosofic și istoric ce veneau în contradicție cu învățăturile Bisericii sau cu valorile promovate. Judecata pe care istoricii trebuie să o realizeze asupra persoanei și a pontificatului său trebuie făcută în mod obiectiv, bazându-se, în primul rând, pe faptele sale: au fost acțiunile pontifului roman favorabile Bisericii, ajutând-o să rămână puternică și independentă?; a fost el capabil să rezolve problemele multiple cu care se confrunta societatea și credința sa în aceste timpuri de restriște?

Cel mai lung pontificat din istorie a fost caracterizat, după cum am văzut, de evenimente tumultuoase, atât pe plan politic, cât și pe plan religios. Lui Giovanni Mastai-Ferretti i-a revenit sarcina grea de a face față schimbărilor impuse în societate de civilizația modernă, de altfel profunde în toate domeniile vieții. Aclamat ca un posibil reformator al învechitei și conservatoarei societăți romane, Pius al IX-lea s-a dovedit a fi, în scurt timp, exact contrariul. Nu trebuie să-l învinuim exclusiv pe el pentru această schimbare radicală și profundă. Contextul anului 1848 nu s-a dovedit a fi roditor pentru ideile liberale ce circulau în întreaga Peninsulă Italică și în Europa. Idealul național italian, în care suveranul pontif va

juca un rol principal pentru următorii 22 de ani, era țelul suprem al revoluționarilor/republicanilor italieni precum Mazzini sau Garibaldi. Deși istoricii susțin că galeria risorgimentală conține patru figuri emblematice – Victor Emmanuel al II-lea, Giuseppe Mazzini, Giuseppe Garibaldi și Camilo Cavour – aș îndrăzni să adaug că și Pius al IX-lea merită un loc, chiar dacă nu pozitiv, pentru rolul avut în drama risorgimentală ce își va afla sfârșitul în septembrie 1870.

Văzut inițial ca un potențial lider al unificării italiene, Pius a dat rapid de înțeles că deși împărtășește acest ideal într-o anumită măsură, nu este convins de utilitatea sa, temându-se că principii existenți își vor pierde independența. El vedea această unificare mai degrabă ca o una de tip economic și vamal, și nu una politică. Această poziție contrară aspirațiilor revoluționarilor a provocat mânia lor, dar și dezamăgirea populară. Aceasta a dus la fuga pontifului roman din Roma și exilarea sa la Gaeta, dar și la instaurarea Republicii Romane. Cu ajutorul puterilor străine, pontiful roman revine în Cetatea Eternă și va rămâne acolo până în 1870. În acest răstimp, Pius va fi jefuit de statele sale în două etape: mai întâi în 1860 pierde Umbria, Romagna și restul, cu excepția Romei și a Latiumului. Acestea, vor fi pierdute în septembrie 1870 în contextul războiului franco-prusac și a retragerii francezilor din Roma.

Bibliografie

- Aubert, Roger, *Le Pontificat de Pie IX*, Ed. Bloud&Gay, Paris, 1963
 Chiron, Yves, *Pope Pius IX: The Man and the Myth*, Angelus Press, Kansas City, 2005
 De Mattei, Roberto, *Pope Pius IX*, Gracewing, Leominster, 2004
 Hassard, John R.G., *Life of Pope Pius IX*, The Catholic Publication Society Co., New York, 1878
 O'Reilly, Bernard, *A Life of Pius IX*, Ed. P.F. Collier, New York, 1877
 Martina, Giacomo, *Pio IX: 1846-1850*, Ed. Universita Gregoriana, Roma, 1974
Idem, *Pio IX: 1851-1866*, Ed. Universita Gregoriana, Roma, 1986
Idem, *Pio IX: 1867-1878*, Ed. Universita Gregoriana, Roma, 1990
 Mills, Alexius, *The Life of Pope Pius IX*, Strand, Londra, 1877
 Shea, John Gilmary, *The Life of Pope Pius IX*, Thomas Kelly, New York, 1878
 Trollope, Thomas, *The Story of the Life of Pope Pius the Ninth*, Richard Bentley and Son, Londra, 1877
 Villefranche, J.-M., *Pie IX: sa vie, son histoire, son siècle*, P.N. Josserand, Lyon, 1876